

VEZİRKÖPRÜ KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA NAMAZGÂHI VE SAMSUN SULTAN ABDÜLAZİZ NAMAZGÂHI İNŞA KİTABESİ

Yard. Doç. Dr. Mehmet Sami BAYRAKTAR*

Özet

Samsun'da Sultan Abdülaziz adına 1863-64 tarihinde yapılan bir namazgâh bulunmaktaydı. Bilinmeyen bir tarihte ortadan kalkan ve varlığı da unutulmuş yapıya ait bir anıt-kitabe, ait olduğu yapı bilinmeksizin, Samsun Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesinde sergilenmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bir belge sayesinde, üzerinde Sultan Abdülaziz'in adı, tuğrası ve Hicri 1280 (1863-64) tarihi yazılmış bulunan kitabenin namazgâha ait olduğu anlaşılmaktadır. Vezirköprü İlçesi'nde bulunan 1654 dolaylarında inşa edildiğini düşündüğümüz Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı kısmen tahrip olmakla birlikte şehir sınırları dahilinde ayakta kalabilmiş tek namazgâhtır. Mihraplı ve minberli namazgâh, Osmanlı namazgâhlarının iyi bir temsilcisi olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler:

Karadeniz, Samsun, Vezirköprü, Namazgah, Mimari, Osmanlı, Sultan Abdülaziz, Köprülü Mehmed Paşa.

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA PRAYER AREA (NAMAZGÂH) IN VEZİRKÖPRÜ AND CONSTRUCTION INSCRIPTION OF SULTAN ABDÜLAZİZ PRAYER AREA IN SAMSUN

Abstract

There was a prayer area (namazgah) which was built in 1863-64 on behalf of Sultan Abdulaziz in Samsun. The monument inscription which was destroyed at an unknown date and its existence had been forgotten. It is been exhibited in the Archeological Museum of Samsun, without the knowledge about where it belongs to. Thanks to a documentary which is in the Prime Ministry Ottoman Archives, it is understood that the inscription, on which Sultan Abdulaziz's name, signature and the date 1863-1864 is written, belongs to the prayer area. The Köprülü Mustafa Pasha prayer area, partly destroyed, was built in 1654 and it is thought that it is the only standing prayer area inside the borders of the city. The prayer area with niche and pulpit can be accepted a good representative of the Ottoman prayer area.

Key Words:

Black Sea, Samsun, Vezirköprü, Prayer Area (Namazgah), Architecture, Ottoman Architecture, Sultan Abdülaziz, Köprülü Mehmed Pasha.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

Giriş

Bu makalede Samsun'da ortadan kalkan ve varlığı da unutilan, 1863-64 tarihinde Sultan Abdülaziz adına yapılan bir namazgâhın günümüze ulaşan kitabesi ile Samsun'un Vezirköprü İlçesi'nde bulunan 1654 dolaylarına tarihlediğimiz Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı'nı tanıtip değerlendirmeye çalışacağız.

Anadolu Türk tarihi boyunca değişik dönemlerde farklı ölçeklerde önem arz eden Samsun bölgesi, Anadolu'da ilk fethedilen yerler arasındadır. Anadolu Selçuklu ve İlhanlı döneminde Anadolu'nun uluslararası önemde bir ticari merkeze dönüştüğü yıllarda, Karadeniz kıyısında bulunan Samsun'un bu ticari ağın önemli bir kenti olduğu anlaşılmaktadır. (Turan 1984: 279-80 ; Gabashvili 2002: 387-91; Yuvalı 1990: 233-40; Halaçoğlu 1991: 127-128; Baykara 1997: 34,52; Uzuneminoğlu 1993: 276; Polat 2002: 381; Güçlüay 2002: 370, 373; Breyer vd. 1985: 94; Gül vd. 1990: 63; Cahen 2000: 301; Şahin vd. 1991.) Selçuklular zamanında önemli bir liman şehri olan Samsun'un, Osmanlı döneminde günden güne gerilediği bilinmektedir. 15 ve 16. yüzyıllarda Karadeniz'in Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç denizi haline gelmesi ve yabancı gemilerin bu denize girmesinin yasaklanması, Samsun'un da içinde bulunduğu kıyı şehirlerinin zamanla ticaret ve nüfus bakımından gerilemesine sebep olmuştur (Uzuneminoğlu 1993: 276). 19. yüzyılın ortalarına kadar Samsun önemsiz bir iskele olarak, daha önce de zaman zaman görüldüğü gibi, Sinop'un gölgesinde kalmıştır. (Altaylı 1967: 22; Yolalıcı 1998: 12; Darkot 1980: 175.) Altaylı'nın Hammer'den naklen, Samsun dolaylarındaki bataklıklarda yetiştirilen kendir ve kenevirden yapılan halatlar ve cephelerde çarpışan askerlere zaman zaman ulaştırdığı un ve peksimet gibi yardımı olmasaydı, Samsun kenti büsbütün unutilmuş olacaktı, şeklindeki ifadelerine (1967: 22) bakılarak şehrin, Osmanlı döneminde bir nevi unutilmuş olduğu izlenimi doğmaktadır. 17. yüzyılın ortalarında Samsun'un küçük bir köy düzeyine indiğini belirten Faroqhi, şehir için karamsar bir tablo çizer:

"Samsun'u Anadolu'nun en önemli limanlarından biri haline getirecek olan ve 19. yüzyılda gerçekleşen büyümeye henüz çok zaman vardır. Samsun'un süreklilik gösteren ekonomik faaliyetini, Osmanlı tersanesine sunulan hizmetler oluşturmakta, esir ticareti ve İstanbul'a tahıl gönderilmesi, limana zaman zaman bir canlılık getirmektedir. Samsun'un İran ticaretine katılma şansının pek olmadığı, Kefe ile yapılan ticarete ise genellikle Sinop yolunun tercih edildiği söylenebilir. Bütün bu unsurlar Samsun'un uzun mesafe ticaretine katılma olanaklarını sınırlamıştır. ... Muhtemelen Kazak ve Abaza saldırıları nedeniyle, 1642-43'lerde Samsun'un eski halinden eser kalmamıştı. Yerleşimi sıradan bir köyden ayıran tek şey, kalede görevli olan görevlilerin varlığıydı. 17. yüzyılda ise Samsun, kent konumunun gereklerinden olan medresesini de kaybetmişti. 1642-43'lere gelindiğinde 15. yüzyıl mahallelerinin çoğunun ortadan silinmiş olması, yerleşimdeki süreksizliğe işaret etmektedir." (Faroqhi 2000: 132-33).

Bu yıllarda Vezirköprü’de inşa edilen Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı, kudretli sadrazam Köprülü Mehmed Paşa’nın ilçenin imarına yaptığı katkılardan biri olarak dikkat çekmektedir. 1774–1808 yılları arasında Canikli Ali Paşa ayan ailesinin,¹ hemen sonra bir elli yıl kadar (1807–57 arasında), (Torun 1954: 57) bir başka ayan ailesi olan Hazinedârzâdeler² yönetiminde kalan Samsun, Kırım’ın elden çıktığı 1774 yılından sonra, ticari yönden iyice gerilemiştir (Darkot 1980: 175 ; Yolalıcı 1998: 13; Aktüre 1975: 124). 19. yüzyıl ortalarından itibaren tütün ekiminin yaygınlaşması, Karadeniz’de buharlı gemi işletmesinin başlaması ve Kafkasya, Trabzon ve Ege’den pek çok insanın şehre yerleşmesi üzerine, Samsun tekrar gelişmeye başlamıştır (Yolalıcı 1998: 13 ; Darkot 1980: 175 ; Çadircı 1990: 21-22 ; Öz 2009: 85). Samsun Sultan Abdülaziz Namazgâhı bu döneme aittir. Bu yıllarda şehrin ve sancağın ticari ve ekonomik potansiyeli gelişmiş, şehir birçok Avrupalı ve yerli (çoğu Rum azınlık) yatırımcıyı kendisine çekmiş, nüfusu da bir hayli artmıştır (Duran 1990: 58-67 ; Taştemir 2003: 1-24 ; Kuran 1992: 121-25; Sarcan 1966: 109, 113 ; Yolalıcı 1991: 325-29 ; Berzeg 1994: 38-39 ; Darkot 1980: 175; Baş vd. 1997: 22; İlimiz Samsun 1988: 24 ; Yolalıcı, 1998: 13; Kodaman 1990: 95).

“Karadeniz’in buharlı gemi münakalesine açılması ve yüksek vasıflı tütün ekiminin Bafra çevresinden başlayarak Samsun yöresine yayılması, Samsun için yeni bir gelişmeye sebep oldu. Şehrin Türk nüfusu arttığı gibi, Trabzon ve Ege kıyılarından, İç Anadolu’dan Türkçe konuşan Rumlar ve Ermeniler, Avrupalı tâcirler Samsun’a yerleşmeye başladılar. Limana çok sayıda gemi uğrayarak, Samsun’da başta tütün, hububat ve deri olmak üzere çeşitli ham madde ihracına imkân sağladı. Samsun aynı zamanda Diyarbakır, Harput ve Sivas vilâyetlerinin yolcu iskelesi rolünü oynuyor, hatta İstanbul’a giden Bağdat yolcuları da Samsun’a geliyordu. Samsun’un nüfusu daha sonraki yıllarda artmağa devam etti.” (Darkot 1980: 175).

Dönemin en önemli ticaret yollarından biri, Samsun’dan başlayarak Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Harput ve Diyarbakır üzerinden Bağdat’a uzanmaktaydı. Samsun, bu yolun Karadeniz ağzındaki limanı idi (Uzuneminoğlu, 1993: 276; İpek 1997: 147-48,150-51 ; Öz 2009: 85). Osmanlı döneminde uzun yıllar Sivas Vilayeti’nin Amasya Sancağı’na bağlı bir kaza merkezi olan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Samsun’a bağlanan (Darkot 1988: 315). Vezirköprü, Samsun’un 116 km. batısında bulunur. Vezirköprü, sadrazam sülalesi olan Köprülüler’in memleketi olarak dikkat çeken tarihi bir ilçedir.

Şehri ziyaret eden seyyah ve bir kısım batılı araştırmacıların kayıtlarında konumuz olan yapılarla ilgili bir bilgi geçmez. I. Dünya Savaşı yıllarında oldukça sıkıntılı günler yaşayan Samsun, 1915’de ve 1916’da Ruslar ve Yunanlılar tarafından dört kez topa tutulmuştur (Darkot 1980: 176 ; Köse 1999: 139-56 ; Doğanay 1993: 45-59 ; Yazıcı 1985: 129-132). 1939, 1942, 1943 yılı (Erzincan) depremlerinde Samsun ve ilçelerinin hasar gördüğü,

1 Samsun dahil Kuzey ve Doğu Anadolu’da yaklaşık elli yıl hakimiyet kuran, Canikli Ali Paşa’nın kurucusu olduğu ayan ailesi hakkında geniş bilgi için bkz Karagöz 2003 ; Mert 1993: 151-154 ; Goloğlu, 2000: 85 ; Şevket 2001: 94,151-53,158-60,175-81.

2 Elli yıl kadar yönetiminde kalan Hazinedârzâdeler hakkında bkz. Karagöz 2009 ; Torun 1954: 57 ; Şevket 2001: 192-98 ; Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi 33-35 ; Vadala 1944: 29-31; Çebi 2000: 66-68.

birçok tarihi eserin az çok yıkılıp zarar gördüğü bilinmektedir (Torun 1954: 45). Konumuz olan namazgâhların yukarıda değindiğimiz bombardımanlardan veya depremlerden zarar görmüş olması muhtemeldir.

Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı

Namazgâh ilçe merkezinde, Namazgâh Mahallesi'nde, Namazgâh Camii'nin 40 m. kadar güneyinde yer alır (Şekil.1-2). Yapı, kentsel sit alanının güney ucunda bulunmaktadır. İlçenin tarihte olduğu gibi bugün de ticari çekirdeğini ve merkezini teşkil eden Vezirköprü Bedesteni ve Arastası'nın etrafında gelişen kentsel ticari sit alanının 250 m. kadar güneyine düşen bu kesimin, namazgâhın inşa edildiği yıllarda ilçenin meskûn mahal sınırında olduğunu düşünmekteyiz (Şekil.1-2).

Namazgâh Camii'ne isim veren namazgâhın, vaktiyle mevcut şehir merkezinin güney doğu ucunda (veya biraz ilerisinde) kurulduğu düşünülebilir. İnşa kitabesi bulunmayan namazgâh, aşağıda değineceğimiz belgelere göre, Köprülü Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olmalıdır. Köprülü Mehmed Paşa adına düzenlenen H. Evahiri Şehri Zilkade³ 1064 / M. Ekim 1654 tarihli iki sayfa Osmanlıca vakfiyede⁴ geçen "*kasaba-i mezkurede bina ettiğim musallata...*" şeklindeki ifadelerinden Paşa'nın Vezirköprü'de bir namazgâh inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Vakfiyede geçen 1654 yılı Mehmed Paşa'nın⁵ 1651 yılı civarında Köstendil Sancağı Beyliğinden azledilerek 1655'de Trablusşam Valiliğine atanıncaya kadar, Köprü'de ikamet ettiği döneme rastlamaktadır. Paşa'nın bu yıllarda eşinin memleketinde hayır ve imar işleriyle meşgul olduğu görülmektedir.⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1317 / M. 1899–1900 tarihli bir belgede, paşanın ilçede yaptırdığı bir namazgâh ve meydan çeşmesinden söz edilmektedir.⁷ Hüseyin Hüsameddin'e göre namazgâh, Köprülü Mehmed Paşa tarafından sadrazamlığı sırasında yaptırıl-

3 Zilkade ayının sonu.

4 Vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivinde 610. defterin 284. sayfasında kayıtlıdır. Aynı vakfiyeden Paşa'nın bir semahane, bir su yolu yaptırdığı anlaşılmaktadır. Vakfiyede namazgâha biri Taşkale Camii'nin diğeri Orta Camii'nin hatipliğini de üstlenecek iki hatip atandığı görülmektedir.

5 Bilindiği üzere Köprülü Mehmed Paşa Osmanlı'nın meşhur sadrazamlarındandır. Aslen Arnavutluk'un Berat Sancağı'na bağlı Rudnik Köyü'nden olan Paşa'nın hanımı Ayşe Hatun, Köprü (Vezirköprü) kasabasından olduğu ve Mehmed Paşa görevden azledildiği dönemleri burada geçirdiği için kendisine "Köprülü" denilmiştir. Osmanlı döneminde Köprülüler olarak bilinen vezirler ailesinin kurucusudur. (Yaşaroğlu 1999: 160 ; Altınay 2001: 14-16). Genç yaşta devşirilerek sarayda Enderun'da yetişip, birkaç küçük çaplı memuriyetten sonra Hüsrev Paşa'nın sadrazamlığında onun hazine-darı olan Paşa, daha sonra Amasya Sancak Beyliği, çeşitli voyvodalıklarda, ihtisap ağalığında, tophane nazırlığında, sipah ve silâhdar ağalıklarında bulundu. Çorum sancak beyi iken Bağdat seferine katılan (1638) Paşa rikâb-ı hümayun kapıcılar kethüdası ve mirâhur, ardından yeniden Amasya Sancak Beyi iken vezirlik verilerek Trabzon Valiliği'ne tayin edildi. 1647'de Şam Mutesellimi, ardından Karaman Beylerbeyi olan Paşanın bir süre Vezirköprü'de vakit geçirdiği bilinmektedir. Valide Turhan Sultan'ın kethüdası olan memleketlisi Mimar Kasım Ağa'nın gayretleriyle 1656'da sadrazam oldu (Mehmed Süreyya 1996: 1061 ; Şemseddin Sami 1314: 3907). Beş yıl kadar süren sadaretinde "siyasi ve askeri disiplin tesisinde büyük gayret gösterdiği" kaydedilen (İlgürel 2000: 258) Paşa'nın hayır işlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Macaristan'da, Erdel'de Arad Kasabası'nda, Şam Eyaleti'nde Cisuşugur'da, Limni Adası, Lefke, Yanova, Rudnik, İstanbul, Bozcaada, Geyve, Kastamonu, Akhisar, Turhal, Osmaniç, Vezirköprü, Bolu, Bilecik, Gümüşhacıköy, Taraklı, Safranbolu ve Antalya'da vakıfları bulunan (Mustafa Nuri Paşa 1992: 310; Yaşaroğlu 1999: 162; Sakaoglu 1994: 93; Çabuk 1988: 70) Paşanın İstanbul'da yapımını başlattığı külliyesinin bazı bölümlerini oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın tamamlattığı bilinmektedir (Koç 1994: 90. 31). Ekim 1661'de Edirne'de seksen küsur yaşında vefat eden Paşa, İstanbul-Çemberlitaş'taki türbesine defnedilmiştir (Hâfız Hüseyin Ayvansarayî 1978: 12-13 ; Çobanoğlu 1994: 90; Danişmend 1971: 429 ; Bayrak 1979: 50). Paşa'nın hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için yukarıdaki eserlere ilaveten ayrıca bkz. Gökbiğlin 1967: 892 -897 ; Uzunçarşılı 1995: 414-18; Danişmend 1971: 42-43.

6 Vakfiyeden ve bazı araştırmalardan Paşa'nın ilçede bir su yolu ve çeşmeler yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bu su yoluna bağlı epey çeşme yaptırdığı, ölümüyle yarım kalan işlerin eşi Ayşe Hatun tarafından tamamlatıldığı şeklindeki kayıtlara bakarak ilçedeki çoğu tarihsiz ve isimsiz çeşmenin Paşa ve eşine ait olabileceğini düşünmekteyiz. Bkz. Bayraktar, 2005: 227-228, 267-268.

7 B.O.A., Y.EE., d.n. 134, g.n. 29. Belgeden namazgâhın bu tarihte kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

mıştır.⁸ Köprülülerle ilgili araştırmasıyla tanınan V. Çabuk, Paşa'nın Vezirköprü'de bir namazgâh yaptırdığını bildirilmektedir (Çabuk 1988: 70).

Yakın zamanlara kadar kendi haline terk edilen namazgâh, 2008 yılı civarında çevre düzenlemesi ve bir restorasyonla ihya edilmiştir (Resim. 1-9). Restorasyondan önce duvarlar, minber ve mihrabın üst kesimlerinde yıkılan yerler tuğla ve betonarme ilavelerle tamamlanmış iken bunlar kaldırılarak duvarlar kesme taş harpuşa ile nihayetlendirilmiş, aslına yakın bir görüntü sağlanmıştır.

Namazgâh, 6.40 m. uzunluğunda bir kible duvarı, bu duvarın doğu kenarında bir mihrap ve batı kenarında bulunan bir minberden müteşekkildir (Şekil. 3).⁹ Bulunduğu alanın zamanla yükselmesi nedeniyle yapının mevcut zemin kotu, 1.7 m. kadar aşağıdadır. Günümüzde yapıya son restorasyonda yapılan basamaklarla inilmektedir (Şekil. 4). Restorasyondan önce kible duvarı haricinde yapı, üç yönden briketten yapılmış muhdes bir duvarla çevrili idi (Resim. 3). Kible duvarıyla aynı uzunluktaki briket duvarın sınırladığı alan, 6.40 x 4.70 m. ölçülerinde yatık bir dikdörtgen şeklindeydi. Restorasyonda hemen hemen aynı ölçülerde bırakılan namazgâh zeminine üç yönden inen basamaklar, görünümü biraz değiştirmiştir (Resim. 2-3). Namazgâhın önünde yer alan ve yakın zamanda yapılan Köprülü Mehmed Paşa Camii arsasının (belki bir kısmı), vaktiyle namazgâh alanına dahil olması beklenir (Şekil. 1-2). Zira Hüseyin Hüsameddin'in "büyük bir namazgâh" şeklindeki ifadelerine şimdiki küçük alan uymamaktadır. Namazgâha 30-40 m. kadar mesafede yer alan ve kitabesinde "*Sahibü'l-Hayrat Muhammed Ağa Sene 1052*" ifadeleri bulunan 1642-43 tarihli bir çeşmenin namazgâhla birlikte Köprülü Mehmed Paşa tarafından yapılmış olabileceği akla gelirse de, vakfiyede çeşmenin anılmaması, aradaki tarih farkı, baninin çeşme kitabesinde "ağa" unvanıyla anılması izaha muhtaçtır. Eldeki belge ve işaretler, çeşmenin namazgâha aidiyeti konusunda kesin bir kanıya varmak için yeterli gözükmemektedir.

Namazgâhın çeşitli kesimlerinde farklı inşa malzemeleri kullanılmıştır. Kible duvarı ile minberin korkuluk ve basamak haricindeki orijinal kesimlerinde moloz taş görülür (Resim. 3-6). Mihrapta, minberin korkuluk ve basamaklarında kesme taş, minberin bazı kesimlerinde ise devşirme blok taş kullanılmıştır (Resim. 4-7).

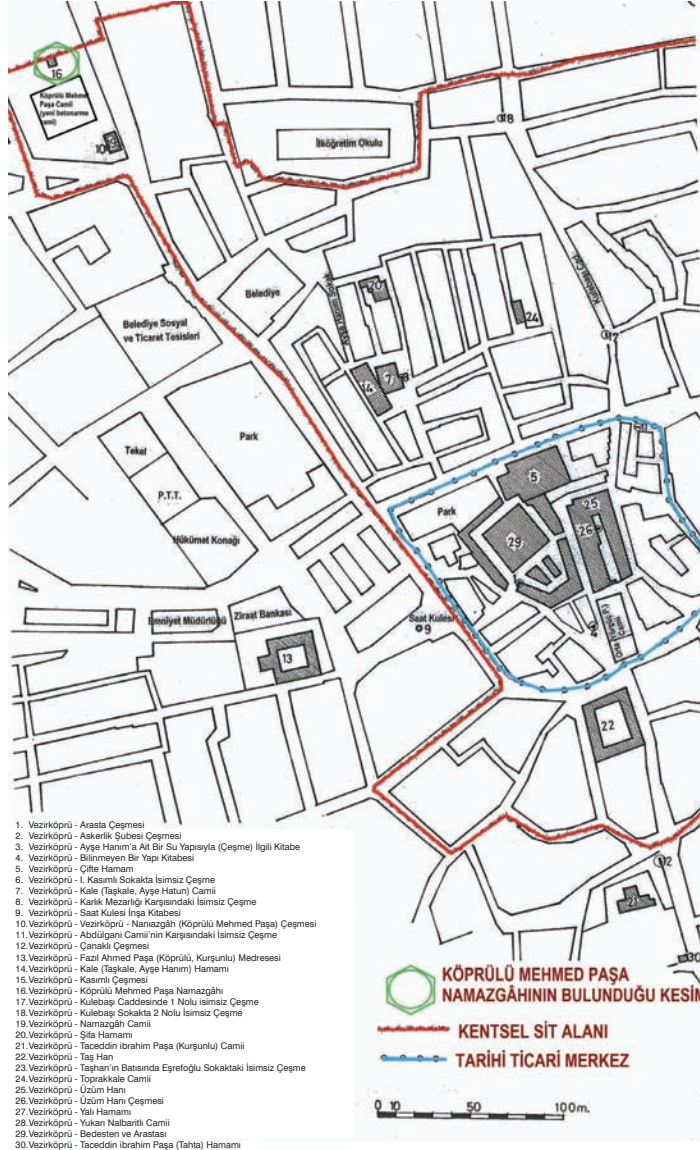
Mihrap yarım daire şeklindeki basit bir niş ve sivri kemerle kuşatılan yalın bir kavsara-dan oluşur (Resim. 7). Kırmızımtırak düzgün kesme taş¹⁰ işçiliğin görüldüğü mihrabın önünde 1.37 x 0.74 m. ölçülerinde, 0.10 m. kalınlığında, üzeri kabartılarak bezenmiş, tek parça, blok bir kesme taş bulunmaktadır (Resim.7-9). Blok taşın bir secde yeri olarak tasarlanmış olabileceği akla gelmektedir. Alt ve üstte yalın birer bordürle sınırlanan taşın ortasında üç selvi ağacı ve birinin içerisinde hançer tasviri bulunan iki büyük daire yer

8 Yöreye ilgili yayınlarda adından söz edilmeyen namazgâh, Amasya tarihinde "*Köprülü Mehmed Paşa, sadrazamlığı sırasında, bu köprü şehrin imar ettirmek için çok gayret sarfetmiştir. Bu meyanda, şehrin doğu tarafında, büyük bir namazgâh ve fakir fukara için yemekhane yaptırmıştır...*" şeklinde geçmektedir (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin 1986: 308-309). Bugün tarihi dokunun güneydoğu ucunda (günümüz Vezirköprü'sünün ortasında) bulunan namazgâhın yeri H. Hüsameddin'in tarifine uymaktadır.

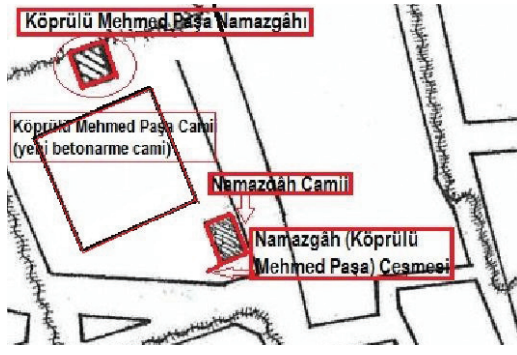
9 Plan, namazgâhın son restorasyondan önce; muhdes briket duvarla çevrili olduğu zamana aittir.

10 Karacaören taşı olduğu anlaşılan kırmızımtırak taş, ilçe ve yakın bölgede başka yapılarda da görülmektedir. Benzer şekilde selvilerle bezeli aynı renk, bezeme ve işçilikteki taşlar Köprülü Mehmed Paşa'nın eşi Ayşe Hatun tarafından yaptırılan Vezirköprü'de Kale Camii (1696) ve Bafra Ulu Camii (1675-76) minarelerinin şerefe korkuluklarında da görülmektedir. Bayraktar 2005: 68,71,80-82.

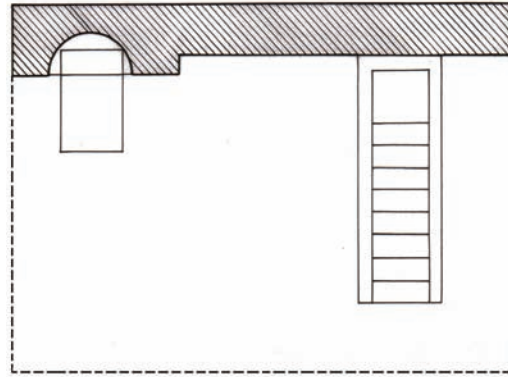
almaktadır. Oldukça yalın işlenen motiflerin üzerinde herhangi bir detay görülmez. Minberin köşk ve yukarı kesimindeki betonarme kesimler yakın zamanlarda yapılmıştır. Son restorasyonda bu kesimlere dokunulmamıştır (Resim. 3-6). Orijinal kesimlerde; korkuluk ve basamaklarda kesme taş, diğer yerlerde moloz taş kullanılmıştır. Basamaklardaki taşlar kırmızımsıtırak, korkuluktakiler ise beyazdır. Korkuluklardaki blok beyaz kesme taşlar, antik devre ait yapı kalıntılarından devşirme olmalıdır. Korkuluk ve köşkü kuşatan büyük blok taşlar, dövme demir kenetlerle raptedilmiştir. Yan yüzleri sağır moloz taş dolgudan ibaret minberde süs unsuru görülmez.

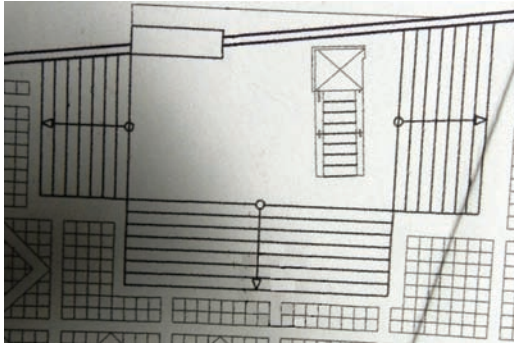
Şekil. 1 Kentsel Sit Alanı İçerisinde Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhının Konumu.
(Vezirköprü Belediyesi, İmar ve Fen İşleri Dairesi'nden İşlenerek).

Şekil 2 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Konum Planı (Vezirköprü Belediyesi, İmar ve Fen İşleri Dairesi'nden İşlenerek).

Şekil 3 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Planı. (2008 Restorasyonu Öncesi Durumu).

Şekil 4 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Konum Planı. (2008 Restorasyon Sonrası Durumu - Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).

Resim 1 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Batıdan Genel Görünüş. (2008 Restorasyon Sonrası).

Resim. 2 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Doğudan Genel Görünüş. (2008 Restorasyon Sonrası).

Resim. 3 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Kuzey Doğudan (2008 Restorasyon Öncesi - 2003).

Resim. 4 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Minberi Doğu Yüzü. (2008 Restorasyon Sonrası).

Resim. 5 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Minber ve Mihrabı. (2008 Restorasyon Sonrası).

Resim. 6 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Minber ve Mihrabı. (2008 Restorasyon Sonrası).

Resim. 7 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Mihrabı. (2008 Restorasyon Sonrası).

Resim. 8 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Mihrabı. (2008 Restorasyon Öncesi - 2003).

Resim. 9 Vezirköprü Köprülü Mehmed Paşa Namazgâhı Mihrabı Önündeki Blok Taş. (2008 Restorasyon Sonrası).

Samsun Sultan Abdülaziz Namazgâhı İnşa Kitabesi

Samsun'da günümüze ulaşabilen bir namazgâh bulunmamaktadır. Samsun Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde, denize bakan arka cephede, bir anıt kitabe bulunmaktadır (Resim. 10). Bahçedeki benzer birçok yazılı ve bezeli taş eser arasında, diğerlerinden biraz daha büyük oluşuyla dikkat çeken kitabenin, üzerindeki ifadelerle bakılarak, H. 1280 / M. 1863-64'de Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan bir yapıya ait olduğu söylenebilir. Yaklaşık 2.25 m. yükseklikte, 0.80 m. eninde ve 0.13 m. kalınlıkta, kenarları plasterlerle hafifçe ileri taşırılan mermer anıt-kitabe, yatay silmelerle üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki büyük panoda, cetvellerle ayrılarak, kabartma celi sülüs hatla, altı satır halinde, şu ifadelerle yer verilmiştir (Resim. 11-12):

اثر جليل حضرت سلطان عبد العزيز خان سنة ١٢٨٠

“Eser-i celil-i Hazret-i Sultan Abdülaziz Han sene 1280.”

Bu haliyle kitabenin hangi veya ne tür bir yapıya ait olduğu belli değilse de, aşağıda değineceğimiz belgeler konuya açıklık kazandırmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1279 / M. 1862-63 tarihli bir belge¹¹, kitabenin ait olduğu yapı hakkında fikir vermektedir. Kitabedeki tarihten bir yıl önceye ait belgede geçen “Samsun'da Çiçek-suyu Çeşmesi bitişigindeki namazgâha mermer sütun dikilerek üzerine “Eser-i Celil-i Sultan Abdülaziz Han yazılması” şeklindeki ifadelerle bakarak, kitabenin, vaktiyle şehirde bulunan ve Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan bir namazgâha ait olması gerektiği anlaşılmaktadır. Belge ile kitabedeki ifadeler birbirinin aynısıdır. Anıt-kitabenin, belgede “sütun” şeklinde tabir edildiği dikkat çekmektedir. Yerini tespit edemediğimiz namazgâhın vaktiyle şehrin kuzeyinde ve sahile yakın bir mevkide olabileceğini düşünmekteyiz.

Anıt kitabenin üst kesimi, stilize bitkisel dekorla çevrili, kartuş içerisine alınmış Sultan Abdülaziz'e ait bir tuğrayla son bulmaktadır (Resim. 13). Alttaki küçük panoda, devrin karakteriyle uyumlu bir başka stilize bitki dekoru yer alır (Resim. 14). Süslemesiz arka yüz düzgünce tıraşlanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Namazgâhlar, şehirlere uzak kırlık alanlarda veya şehirlerin sayfiye yerlerinde namaz kılmak için yapılan nispeten basit, çevreleriyle sıcak ilişkiler kurabilen yapılardır.¹² Samsun il sınırları dahilinde günümüze ulaşan tek namazgâh olan Vezirköprü Köprülü Namazgâhı kısmen tahrip olmakla birlikte, büyük ölçüde orijinaldir. Ne var ki değişen tarihi doku ve namazgâhın işlevini yitirmesi, yapının çevre ile olan ilişkisini büyük ölçüde koparmıştır. Etrafı yükseldiğinden epeyce aşağıda kalan namazgâhın kible duvarının solunda minber, sağında mihrap yer alır. Namazgâhın önündeki arazide orijinal sınır-

11 B.O.A., A.MKT.MHM., d.n. 266, g.n. 29.

12 Namazgâhlar hakkında geniş bilgi için bkz. Arseven 89 ; İltis 1980: 45-46 ; Özdamar 1988: 241-48 ; Özdamar 2003: 97-105; Akmaydalı 1994: 123-43 ; Namazgâhlar 1994: 43-44 ; Ödekan 1997: 1334 ; Acun vd.2002 ; Kürüm 2007: 101-126.

ları belirleyecek zemin döşemesi vb. bir unsur görülmez. Mihrap ve minberinin mimari özellikleri ve genel mimari ifadesiyle yapı, Osmanlı namazgâhlarının iyi bir temsilcisi olarak kabul edilebilir. Birçok namazgâhta mihrap ve minbere yer verilmediği bilinmektedir. Mihrap ve minberli namazgâhlar olarak, Gelibolu Azebler ve (1407)¹³ ve Kosova - Prizren Fatih Sultan Mehmed (Kırık Cami)¹⁴ Namazgâhı benzer örneklerdir. Ortadan kalkan Sultan Abdülaziz Namazgâhı'nın müzede sergilenen inşa kitabesi, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yaşadığı sosyo-ekonomik gelişmelerle büyüyen kentte, belki sayfiye yeri olarak öne çıkan bir mevkide, sultanın emriyle bir namazgâh inşa edilerek, şehrin imar ve estetiği adına bir irade gösterildiğine işaret etmektedir. Osmanlı şehrini tamamlayan önemli elemanlardan biri olarak görülebilecek namazgâhların yurt çapında günümüze gelebilmiş örneklerinin azlığı düşünülünce eldeki yapıların ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Resim. 12 Samsun Sultan Abdülaziz (Aziziye) Namazgâhı İnşa Kitabesi Ön Cephe.

Resim. 13 Samsun Sultan Abdülaziz (Aziziye) Namazgâhı İnşa Kitabesi Ön Cephe Orta Kesim.

13 Ayverdi 1989: 166-68 ; Tanman 1991: 315.

14 Acun vd. 2002. Belirtilen araştırmada Kosova - Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı'nın Kosova'da yok olan bir başka namazgâhla birlikte ilginç bir özelliği tespit edilmiştir. Namazgâhın kible duvarına bitişen minberinin köşkün bulunması gereken yerinde küçük bir minaresi olduğu bildirilmektedir. Vezirköprü Namazgâhı'nın belirtilen kesimi üzerindeki betonarme ekin yerinde, vaktiyle küçük bir minare olabileceği düşünülebilir.

Resim. 14 Samsun Sultan Abdülaziz (Aziziye) Namazgâhı İnşa Kitabesi Ön Cephe Tac Kısım – Tuğra.

Resim. 10 Samsun Sultan Abdülaziz Namazgâhı İnşa Kitabesi Ön Cephe Orta Kesimden Detay - Tarih Satırı.

Resim. 11 Samsun Sultan Abdülaziz (Aziziye) Namazgâhı İnşa Kitabesi Ön Cephe Alt Pano.

Kaynaklar

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin. (1986). *Amasya Tarihi*, C. 1 (Mukaddime), (Sadeleştirilenler, A. YILMAZ – M. AKKUŞ), Ankara.

Acun, H. - İbrahimoglu, M. (2002). *Kosova - Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı (Kırık Cami) Kazı ve Restorasyon Çalışmaları ile Şehit Başçavuş Hüseyin Kutlu Parkı*, Ankara: TTK. Yayını.

Akmaydalı, H. (1994). “Mihraplı ve Minberli Namazgâhlarımız”, *Vakıflar Dergisi* (XXIII), 123-143.

Aktüre, S. (1975). “XVII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehirlerinde Şehirsiz Yapının Değişme Süreci”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (1), 101-128.

Altaylı, A. (1967). *Samsun Tarihi*, Samsun.

Altınay, A. R. (2001). *Köprülüler*, İstanbul.

“Namazgâhlar”(1994). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6, 43-44.

“Samsun” (1982–1983). *Yurt Ansiklopedisi*, IX, 6540-6652.

İlimiz Samsun, (1988). İstanbul.

Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi, (1977). Ankara.

Arseven, C. E. (basım yılı belirtilmemiş). *Türk Sanatı Tarihi*, 1, İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri II*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını.

Baş, A. O. vd., (1997). *Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun*, Samsun.

Baykara, T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, Ankara.

Bayrak, M. O. (1979). *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul.

Bayraktar, M. S. (2005). *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, S.B.E., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Berzeg, K. (1994). “Osmanlı'nın Son Döneminde Ekonomik Gelişme ve Samsun Örneği”, *Toplumsal Tarih*, 2 (12), 38-39.

Bryer, A. - Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, C. I, Dumbarton Oaks Studies, Washington D.C.

Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu* (Çeviri, E. ÜYEPAZARCI), İstanbul: TTK. Yayını.

Çabuk, V. (1988). *Köprülüler*, İstanbul.

- Çadırcı, M. (1990). "19. YY. 2. Yarısında Karadeniz Kentleri (Trabzon ve Samsun)", II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I), Samsun, 15-23.
- Çebi, S. (2000). Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar, İstanbul.
- Çobanoğlu, A. V. (1994). "Köprülü Külliyesi" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5, 89-90.
- Danişmend, İ. H. (1972). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 3.
- Danişmend, İ. H. (1971). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 5.
- Darkot, B. (1980). "Samsun" İslam Ansiklopedisi, X, 172-178.
- Darkot, B. (1988). "Vezirköprü" İslam Ansiklopedisi, XIII, 314-315.
- Doğanay, R. (1993). "Milli Mücadelede Samsun'un Önemi ve Samsun Bombardımanı" Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan, Samsun, s. 45-59.
- Duran, B. (1990). "Karadeniz Bölgesinin 1870–1914 Arasında Tarımsal Gelişmesi" II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I), Samsun, s. 58-67.
- Faroqhi, S. (2000). Osmanlılarda Kentler ve Kentliler (Çeviri, N. KALAYCIOĞLU), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayını.
- Gabashvili, M. (2002). "İlhanlı Devletinin Uluslararası Ticaret Politikası ve Halefi Olan Türk Olan Devletler", Türkler, 8, Ankara, 386-393.
- Goloğlu, M. (2000). Trabzon Tarihi Fetih'ten Kurtuluşa Kadar (Yayına Hazırlayan, V. Usta), Trabzon.
- Gökbilgin, M. T. (1967). "Köprülüler" İslam Ansiklopedisi, VI, 892-908.
- Güçlüay, S. (2002). "Anadolu Selçuklu Devletinin Ticaret Politikası", Türk Mimarisinde Kervansaraylar", Türkler, 7, Ankara, 365-374.
- Gül, M. - Balcıoğlu, M. (1990). "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5, 57-64.
- Hâfız Hüseyin AyvansarAYÎ, (1978). Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Rical, (Hazırlayan, F. DERİN), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Halaçoğlu, Y. (1991). "Anadolu" mad., "İdari Ekonomik ve Kültürel Hayat" bölümü, "Ulaşım ve Yol Sistemi" başlığı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 3, 127-128.
- İlgürel, M. (2000). "Köprülü Mehmed Paşa" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 26, 258-65.
- İlter, F. (1980). "Sivrihisar Yöresi Araştırmaları", Anadolu (Anatolia), XIX, 1975-76, 13-55.

- İpek, N. (1997). "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10, 145-160.
- Karagöz, R. (2003). Canikli Ali Paşa, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Karagöz, R. (2009). Karadeniz'de Bir Hanedan Kurucusu Hazine Darzade Süleyman Paşa, Samsun: Etüt Yayınları.
- Koç, H. (1994). "Köprülü Kütüphanesi" Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5, 90-91.
- Kodaman, B. (1990). "XVIII. Yüzyıl Sonunda Samsun Gümrüğü", II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası I), Samsun, 92-97.
- Köse, O. (1999). "Rusların Samsun'u Bombardımanı (1915)", Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (11), 139-156.
- Kuran, E. (1992). "Cumhuriyet Döneminde Samsun'un Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmesi", Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (7) 121-125.
- Kürüm, M. (2007). "Aydın'daki Osmanlı Dönemi Namazgâhları Üzerine Bir Değerlendirme", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi (18), 101-126.
- Mehmed Süreyya, (1996). Sicill-i Osmanî, Osmanlı Ünlüleri, 1, 4, 5, 6, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayını.
- Mert, Ö. (1993). "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 7, 151-154.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992). Netayicü'l- Vukuat, C. I - II (Sadeleştiren ve Açıklamaları Ekleyen, N. Çağatay), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Ödekan, A. (1997). "Namazgâh" Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2, İstanbul, 1334.
- Öz, M. (1991). Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (6), 173-205.
- Öz, M. (2009). "Samsun" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 36, 83-88.
- Öz, M. (1999). XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Özdamar, M. (1988). "Namazgâhlar", Vakıflar Dergisi (XX), 221-248.
- Özdamar, M. (2003). "Üsküdar Namazgâhları", Üsküdar Sempozyumu I, 1, İstanbul, 97-105.
- Polat, M. S. (2002). "Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret" Türkler, 7, Ankara, 375-385.
- Sakaoğlu, N. (1994). "Köprülüler" Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5, İstanbul, 91-95.

- Sarcan, A. (1966). Samsun Tarihi, Ankara, 1966.
- Şahin, İ. - Emecen, F. (1991). “Anadolu” mad., “İdari Ekonomik ve Kültürel Hayat” bölümü, “Sosyoekonomik Hayat ve Şehirleşme” başlığı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 3, 124-126.
- Şakir Ş. (2001). Trabzon Tarihi (Yayına Hazırlayan, İ. HACIFETTİHOĞLU), Trabzon.
- Şemseddin Sami, (1314). Kamûsu'l-Alâm, V, İstanbul.
- Tanman, M. B. (1991). “Azepler Namazgâhı” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4, 315-316.
- Taştemir, M. (2003). “Karadeniz Bölgesinde Kendir, Ketan Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. Yüzyıl Sonu XVII. Yüzyıl İlk Yarısı)”, Türk Kültür İncelemeleri Dergisi, (8), 1-24.
- Torun, M. (1954). Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları, İstanbul.
- Turan, O. (1984). Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). Osmanlı Tarihi, III/2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Uzuneminoğlu, H. (1993). “Şehirlerin Alan Bakımından Gelişmesi ve Samsun Örneği”, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, (8,) 273-289.
- Vadala, R. (1944). Şark Memleket ve Siteleri, Samsun Mazisi Hali İstikbali (Çeviren, Kâni Sarıgöllü), Gaziantep.
- Yaşaroğlu, K. (1999). “Mehmed Paşa (Köprülü)” Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, 2, İstanbul, 160-162.
- Yazıcı, N. (1985). Canik Sancağında Pontoscü Faaliyetler (198–1922)”, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Yolalıcı, M. E. (1991). “XIX. Yüzyılda Canik Sancağı'nda Zirai Üretim”, Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (6), 325-329.
- Yolalıcı, M. E. (1998). XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Yuvalı, A. (1990). “XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti”, II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslar arası I), Samsun, 233-240.